

O'zbek Va Ingliz Tillaridagi Eshitish Sezgi Fe'llarining Semantik Va Sintaktik Xususiyatlari Семантические И Грамматические Особенности Слуховых Глаголов В Узбекском И Английском Языке

Semantic And Grammatical Features Of Auditory Verbs In Uzbek And English

Yuldasheva Nigora Baxodirovna

FarDu tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola o'zbek va ingliz tillaridagi eshitish sezgi fe'llari (verbs of auditory perception) tahliliga bag'ishlangan bo'lib, ushbu fe'llarning ma'no qirralari (semantikasi) va gapdagi vazifalarini (grammatikasi) qiyosiy jihatdan yoritilishiga e'tibor qaratilgan va o'zbek va ingliz tillarida eshitish sezgi fe'llarining qiyosiy tahlili tadqiq etilgan.

Аннотация: Данная статья посвящена анализу глаголов слухового восприятия в узбекском и английском языках, с акцентом на сравнительное освещение семантики и функций этих глаголов в речи (грамматике), а также проведен сравнительный анализ глаголов слухового восприятия в узбекском и английском языках.

Abstract: This article is devoted to the analysis of auditory perception verbs in the Uzbek and English languages, with an emphasis on the comparative coverage of the semantics and functions of these verbs in speech (grammar), and a comparative analysis of auditory perception verbs in the Uzbek and English languages.

Kalit so'zlar: eshitish sezgi fe'llari, sezgi fe'llari, semantika, grammatika, qiyosiy tilshunoslik, o'zbek tili, ingliz tili, ixtiyoriy idrok, ixtiyorsiz idrok, perceptiv fe'llar, hear, listen, lingvokognitiv tahlil, metaforik ma'no, pragmatika, valentlik, kompleks obyekt, tarjima muammolari, sintaktik xususiyatlar, semantik kengayish.

Ключевые слова: слуховые сенсорные глаголы, сенсорные глаголы, семантика, грамматика, сравнительная лингвистика, узбекский язык, английский язык, произвольное восприятие, непроизвольное восприятие, перцептивные глаголы, слышать, слушать, лингвокогнитивный анализ, метафорическое значение, прагматика, валентность, сложный объект, проблемы перевода, синтаксические особенности, семантическое расширение.

Key words: auditory sensory verbs, sensory verbs, semantics, grammar, comparative linguistics, Uzbek language, English language, voluntary perception, involuntary perception, perceptual verbs, hear, listen, linguacognitive analysis, metaphorical meaning, pragmatics, valence, complex object, translation problems, syntactic features, semantic expansion.

Tilshunoslikda sezgi fe'llari insonning tashqi dunyoni idrok etish jarayonini ifodalovchi muhim vositalardan biridir. Ular ko'rish, eshitish, hid bilish, ta'm bilish va teginish kabi sezgilar bilan bog'liq bo'ladi. Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillaridagi eshitish sezgi fe'llarining semantik (ma'no) va grammatik xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tilda sezgi a'zolari orqali borliqni anglash muhim o'rin tutadi. Eshitish sezgisi axborot qabul qilishning ikkinchi eng muhim manbai hisoblanadi. O'zbek tilida "eshitmoq" va "tinglamoq", ingliz tilida esa "hear" va "listen" ushbu tizimning markaziy birliklaridir. Ushbu jarayonda semantik xususiyatlari, faollik va tasodifiylik jihatlariga etibor qaratish zarur.

Eshitish fe'llarini semantik jihatdan ikki katta guruhga bo'lish mumkin:

Nostratejik (G'ayriixtiyoriy): Jarayon sub'ektning xohishidan tashqari sodir bo'ladi.

O'zbek tilida: **Eshitmoq.** Masalan: "Men ko'chadan shovqin eshitdim."

Ingliz tilida: **To hear.** Masalan: "I heard a strange noise."

Stratejik (Ixtiyoriy/Diqqat bilan): Sub'ekt ongli ravishda diqqatini tovushga qaratadi.

O'zbek tilida: **Tinglamoq, quloq solmoq.** Masalan: "U musiqani diqqat bilan tingladi."

Ingliz tilida: **To listen.** Masalan: "She is listening to the radio."

Grammatik Xususiyatlar va Konstruksiyalar Ikki til o'rtasidagi eng katta farq fe'llarning boshqaruvi va zamonlarda qo'llanishida ko'rinadi.

Tranzitivlik (O'timlilik) O'zbek tilida: "Eshitmoq" ham, "tinglamoq" ham tushum kelishigini talab qiladi (Nimani?). Ingliz tilida: "Hear" to'g'ri to'ldiruvchi oladi, lekin "Listen" fe'li deyarli har doim "to" predlogi bilan ishlatiladi.

Xato: ~~Listen me.

To 'g'ri: Listen to me.

Continuous (Davomiy zamon) shakllari ingliz tilida sezgi fe'llarining o'ziga xos qoidasi bor:

- "Hear" odatda davomiy zamonda (Progressive) ishlatilmaydi, chunki u jismoniy qobiliyatni anglatadi.

-Xato: ~~I am hearing you.

-To 'g'ri: I can hear you.

"Listen" esa harakat (action) bo'lgani uchun bemaol davomiy zamonda keladi: "I am listening." O'zbek tilida bunday qat'iy chegara yo'q: "Eshityapman" ham, "Tinglayapman" ham birdek to'g'ri. Semantik Maydonning Kengayishi (Ko'chma ma'nolar) Eshitish fe'llari har ikki tilda ham faqat "tovush qabul qilish" ma'nosida qolmaydi:

Xususiyat	O'zbek tili	Ingliz tili
Itoat qilish	"Aytganimni qilmadi (eshitmadi)."	"He doesn't listen to his parents."
Xabar topish	"Yaxshi xabar eshitdik."	"I heard that you're moving."
Rasmiy uchrashuv	"Sud ishni eshitmoqda."	"The court is hearing the case."

O'zbek tilidagi eshitish fe'llari ko'proq kontekst va kelshik qo'shimchalari orqali aniqlansa, ingliz tilida bu farq grammatik zamonlar va predloglar tizimi orqali qat'iy tartibga solingan. Ingliz tilida "hear" va "listen" o'rtasidagi farq grammatik xato hisoblansa, o'zbek tilida "eshitmoq" so'zi umumiyroq ma'noda "tinglamoq" o'rnida ham qo'llanilishi mumkin. Eshitish sezgi fe'llarining umumiy tavsifi eshitish sezgi fe'llari tovush, ovoz va nutqni idrok etish bilan bog'liq harakat yoki holatni ifodalaydi. O'zbek tilida asosiy fe'llar: eshitmoq, tinglamoq, quloq solmoq. Ingliz tilida: hear + object I heard a sound. listen + to + object I listened to music. Muhim farq: ingliz tilida *listen* fe'li doimo "to" predlogi bilan qo'llanadi. Ingliz tilida asosiy fe'llar: hear, listen (to), overhear.

Semantik xususiyatlar Ixtiyorsiz va ixtiyoriy idrok sifatida namoyon bo‘lib, Har ikki tilda eshitish fe‘llari ixtiyorsiz (passive) va ixtiyoriy (active) idrokni farqlaydi. Bunga misol qilib quyidagilarni keltirish mumkin: Men musiqa eshitdim. (tasodifiy idrok), I heard music. Men musiqa tingladim. (maqsadli idrok). I listened to music. Semantik kengayish (metaforik ma‘no). Eshitish fe‘llari ko‘pincha ko‘chma ma‘noda ham ishlatiladi. O‘zbek tilida gapni eshitmoq (buyruqni qabul qilish), maslahatga quloq solmoq (e‘tibor berish) Ingliz tilida: hear someone out (oxirigacha tinglamoq) listen to advice (maslahatni qabul qilmoq).

Axborotni qabul qilish ma‘nosi - Ingliz tilida “hear” fe‘li ko‘pincha “yangilikni bilmoq” ma‘nosini bildiradi: I heard the news.

O‘zbek tilida: Men bu xabarni eshitdim. Grammatik xususiyatlar Fe‘lning boshqaruvi (valentlik) O‘zbek tilida eshitmoq + tushum kelishigi, Men qo‘shiqni eshitdim. tinglamoq + tushum kelishigi, U nutqni tingladi. Davomiylik va zamon kategoriyasi ingliz tilida “hear” odatda Continuous zamonda kam ishlatiladi (stative verb) I am hearing music. (odatda noto‘g‘ri). I hear music. Ammo “listen” davomiy shaklda ishlatiladi. I am listening to music. O‘zbek tilida esa bunday qat‘iy cheklov yo‘q: Men musiqa eshityapman. Men musiqa tinglayapman. Kompleks obyekt konstruksiyasi Ingliz tilida eshitish fe‘llari bilan Complex Object ishlatiladi. I heard him sing. I heard him singing. O‘zbek tilida bu ma‘no qo‘shma gap orqali beriladi. Men uning kuylaganini eshitdim. Men uning kuylayotganini eshitdim. Majhul nisbat (Passive voice) Ingliz tilida. He was heard singing. O‘zbek tilida. Uning kuylayotgani eshitildi. Qiyosiy tahlil natijasi quyidagicha:

Xususiyat	O‘zbek tili	Ingliz tili
Ixtiyoriy/ixtiyorsiz farqi	mavjud	mavjud
Predlog ishlatilishi	yo‘q	listen + to
Continuous bilan ishlatilishi	erkin	hear – cheklangan
Complex Object	yo‘q	mavjud
Metaforik ma‘no	keng	keng

Xulosa qilib aytganda O‘zbek va ingliz tillarida eshitish sezgi fe‘llari o‘xshash semantik asosga ega bo‘lsada, ularning grammatik ifodalanishida sezilarli farqlar mavjud. Ayniqsa, ingliz tilida predloglarning qo‘llanishi, stative fe‘llarning xususiyatlari va kompleks obyekt konstruksiyalari muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbek tilida esa grammatik tuzilma nisbatan erkin bo‘lib, ma‘no ko‘proq kontekst orqali aniqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A. Abduazizov. *Tilshunoslik nazariyasi asoslari*. Toshkent, 2010.
2. Sh. Rahmatullayev. *Hozirgi o‘zbek adabiy tili*. Toshkent, 2006.
3. M. Mirtojyev. *O‘zbek tili semantikasi*. Toshkent, 2012.
4. B. Comrie. *Language Universals and Linguistic Typology*. Chicago, 1989.
5. J. Lyons. *Semantics*. Cambridge University Press, 1977.
6. R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London, 1985.
7. A. Wierzbicka. *Semantics: Primes and Universals*. Oxford, 1996.
8. E. V. Paducheva. *Semantika i pragmatika predlozheniya*. Moskva, 1985.
9. L. Talmy. *Toward a Cognitive Semantics*. MIT Press, 2000.
10. F. R. Palmer. *Mood and Modality*. Cambridge, 2001.
11. Oxford Advanced Learner’s Dictionary. Oxford, 2015.
12. Cambridge Grammar of English. Cambridge, 2006.